

Fredrik Kavli Setnes

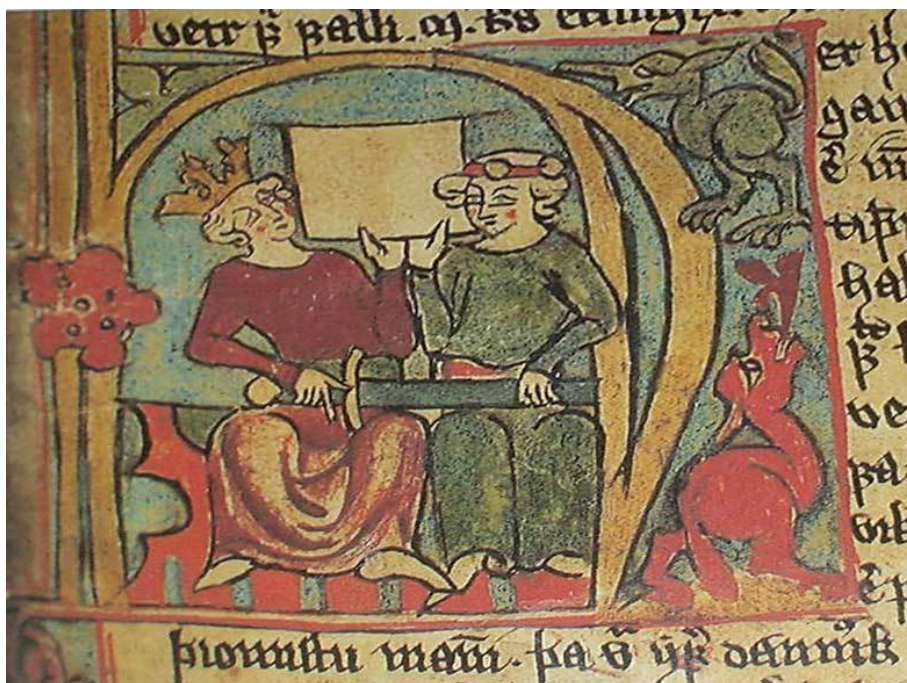
Kampen om tronen

Høvdingen mot Guds utvalgte i Håkon
Håkonssons saga

Bacheloroppgave i Lektorutdanning i historie

Veileder: David Brégaint

Mai 2020

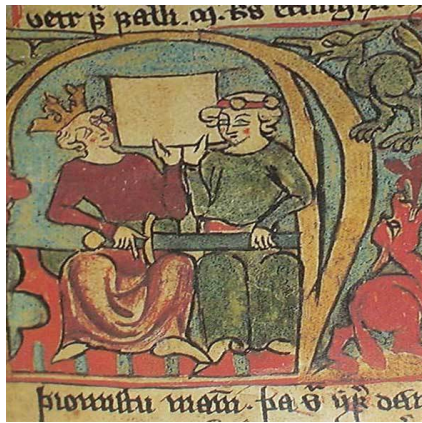

Guds utvalgte og Høvdingen: Håkon og Skule. Illustrasjon fra Flatøybok

Fredrik Kavli Setnes

Kampen om tronen

Høvdingen mot Guds utvalgte i Håkon Håkonssons saga

Bacheloroppgave i Lektorutdanning i historie
Veileder: David Brégaint
Mai 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

HIST2045 Fordypningsoppgave i historie

Innholdsfortegnelse

<i>Sammendrag</i>	2
<i>Innledning</i>	3
<i>Konfliktens kontekst: Borgerkrigene i Norge</i>	4
<i>Tidligere forskning</i>	5
<i>Kilder og metode</i>	6
Håkon Håkonssons saga	7
Kongespeilet	9
Hirdskråen	10
<i>Analyse</i>	11
<i>Håkon og Skule i Sturlas bilde</i>	11
<i>Håkon og Skule som politikere</i>	13
Kongevalget	13
Høvdingen i førersetet	15
Samspillet med hirden.....	16
«Vikinge-old».....	17
Ulykkesåret	19
<i>Håkon som hærfører</i>	21
<i>Skule som hærfører</i>	23
<i>Kongeideologi og statsutvikling</i>	24
<i>Konklusjon</i>	25
<i>Litteratur</i>	26

Sammendrag

Denne oppgaven er interessert i å se hvordan norske middelalderkonger blir fremstilt i sagaene i lys av ulike kongeideologier, særlig i forbindelse med statsutviklingen i Norge. Oppgaven retter søkelyset mot regjeringsperioden til Håkon Håkonsson, og hans motstander Skule Bårdsson, da konflikten kan illustrere etableringen av en ny kongeideologi, i samsvar med statsutviklingen i Norge. Denne konflikten har også vært en av de mest omdiskuterte i norsk middelalderforskning, særlig med tanke på hvordan ulike historikere har ulike oppfatninger av Håkon og Skule. Konflikten mellom dem viser til en utvikling fra en kongeideologi til en annen. Problemstillingen er derfor: Hvordan kan konflikten mellom Håkon og Skule sies å markere en utvikling av kongeideologien i Norge? Hva har kongeideologien å si for beskrivelsene av Skule og Håkon? Oppgaven vil løse disse problemstillingene ved å analysere fremstillingen av Håkon og Skule i Håkon Håkonssons saga, både beskrivelsen av dem, men også deres handlinger. Mye av utfordringen ligger i å trekke bort det ideologiske sløret som omringer personene. Det handler om å finne ut om de ideologiske endringene også fant sted i praksis.

Oppgavens viser at det er mulig å stille opp to ulike typer kongeideal å se Skule og Håkon i lys av: Skule som en norrøn konge og en primus inter pares, og Håkon som en rex iustus. Sagaen skildrer da forholdet mellom Håkon og Skule, som et møte mellom det gamle og det nye kongsidealet. Konflikten mellom Håkon og Skule markerer derfor utviklingen av kongeideologien gjennom Håkons vei til å bli en rex iustus, bare at det ikke har slått rot i praksis, altså er det en gradvis overgang. Han har prinsippene til en rex iustus, men må handle som en primus inter pares. Selv om rex iustus-ideologien gjør det vanskelig å fange opp elementer av Håkons personlighet, så er det mulig ved å se kongene i praksis.

Abstract

The purpose of this paper is to examine how Norwegian medieval kings were portrayed in the sagas, in the light of different royalist ideologies, especially following the development of the Norwegian state. The study focuses on Haakon Haakonsson and Skule Bårdsson, and the conflict between them, because it illustrates the development from one royalist ideology to another, and its effect on the portrayal of a king. This conflict is a key theme in the Haakon Haakonson's saga, written by Sturla Tordsson. It is also one of the most debated themes in Norwegian middle age studies, with a particular focus on the different perceptions of them. The main questions in this paper are: How does the conflict between Haakon and Skule illustrate the development of a new royalist ideology? Does the royalist ideology affect the portrayal of Haakon and Skule? To examine this problem, the paper will analyze the saga of Haakon Haakonson, with a particular focus on how Haakon and Skule are portrayed, and how different royalist ideologies shape these portrayals. The paper will also try to unveil the real men behind the ideologies. The challenge is to figure out how they were, not how the author perceived or characterized them.

The paper concludes that there is possible to see the change of a royalist ideology in the saga, by comparing Skule and Haakon in the light of two different ideologies, a primus inter pares and rex iustus. The conflict illustrates this development, by having the rex iustus in Haakon as the winner, and the primus inter pares in Skule as the loser. But the development is only partially completed because there is evidence that shows that Haakon in his actions was more than just a rex iustus. It also shows that the royalist ideology makes it difficult to describe Haakon clearly, but it is possible.

Innledning

Den 6. november i 1239 utnevnte Skule Bårdsson seg selv til Norges konge, men Norge hadde allerede en konge i Håkon Håkonsson. Dette utløste en kamp om tronen, og den siste kampen i en lang rekke av borgerkriger i Norge. Konflikten mellom Skule og Håkon spiller en betydelig rolle i Håkon Håkonssons saga. Sagaen ble skrevet av Sturla Tordsson like etter Håkons død i 1263. Konflikten har også vært en av de mest omdiskuterte i norsk middelalderforskning. Da Skule døde i 1240, satt Håkon Håkonsson og hans etterkommere på tronen uten reell motstand frem til 1350. I denne perioden ble Norge en stat, og en ny kongeideologi ble etablert. En sentral kilde til denne utviklingen, er nemlig Håkon Håkonssons saga. Problemstillingene som denne oppgaven skal se nærmere på er på denne bakgrunn følgende:

- 1- Hvordan kan konflikten mellom Håkon og Skule sies å markere en utvikling av kongeideologien i Norge?
- 2- Hva har kongeideologien å si for beskrivelsene av deres personligheter?

Dersom man stiller opp Håkon og Skule som representanter for to typer konger, ser man en tydelig utvikling av kongeideologien. Skule representerer en *primus inter pares*, og Håkon en *rex iustus*. Førstnevnte betyr første blant likemenn. Det henger sammen med det norrøne mannsidealet, hvor personlige kvaliteter var det som skilte kongen fra resten. Kongen ledet i kraft av personlige egenskaper og tillit i egne rekker, ikke i kraft av guddommelige autoriteter eller embeter.¹ *Rex iustus* vil si Guds utvalgte, eller Guds representant på jorden. Kongen ledet i kraft av Guds autoritet. Å være lojal til kongen, var det samme som å være lojal til Gud. Kongens personlige kvaliteter var derfor mindre relevant.²

Denne oppgaven vil forsøke å analysere personlighetene Håkon og Skule i lys av disse to kongeidealene, og møtet mellom dem i kampen om den norske tronen. Det er interessant å se hvordan vinneren Håkon blir skildret som en *rex iustus*, mens taperen Skule, som en *primus inter pares*. Sagaen markerer dermed at førstnevnte er det legitime og det seirende, mens sistnevnte er en rest fra en svunnen tid. Det er også interessant å se på hvordan disse idealene farger skildringen av Håkon og Skules personligheter. For, som oppgaven vil vise til, så har flere historikere påpekt at Håkon Håkonssons saga er en kjedelig og flat fortelling om en lite spennende konge. På den andre siden blir Skule løftet frem som en god gammeldags høvding, og som Sturla påpeker, den mest dugelige mannen utenfor kongeslekta. Denne oppgaven vil derfor forsøke å nansere et slikt syn, og at det er mer ved Håkon enn at han var Guds utvalgte. Problemstillingen er også interessant ettersom konflikten har vært gjenstand for debatt fra 1800-tallet av og frem til i dag. Oppgaven vil derfor også kaste et lys over denne debatten.

Oppgaven er avgrenset til perioden 1217-1240, ettersom den samsvarer med konflikten mellom Håkon og Skule, og Skules død i 1240. Det sentrale i analysen vil være episoder som kan si noe om deres karakter, og mindre om konflikten forløp og ytre omstendigheter. Først vil oppgaven vise til bakgrunnen for konflikten. Deretter vil oppgaven se på hva tidligere forskning har kommet frem til om Skules og Håkons personligheter. Videre vil oppgaven utdype primærkildene til oppgaven, henholdsvis Håkon Håkonssons saga, Kongespeilet og Hirdskråen, hvor førstnevnte vil være den mest

¹ Bagge, 2005: 53 og Sigurdsson, 2011: 72

² Sigurdsson, 2011: 69

brukte i oppgaven, da det er den eneste som beskriver konflikten mellom Skule og Håkon direkte, og trolig hva som faktisk skjedde. De metoder som oppgaven vil bruke i analysen, blir belyst ved gjennomgåelsen av primærkildene. Etter dette kommer selve analysen, hvor oppgaven vil se på sentrale episoder i konflikten mellom Håkon og Skule. Analysen vil også bli delt inn i ulike temaer: Håkon og Skule i Sturlas bilde, Håkon og Skule som politikere, og Håkon og Skule som hærførere. Avslutningsvis vil oppgaven samle trådene og forsøke å gi et nyansert bilde på de to personene Håkon og Skule, og forsøke å plassere synet på dem i lys av hva den tidligere forskningen har kommet frem til.

Konfliktens kontekst: Borgerkrigene i Norge

Fra 1130 til 1240 herjet borgerkrigene i Norge. Stridighetene stod om den norske tronen, og særlig mellom birkebeinerne og baglerne. Med kong Sverre tok birkebeinerne føringen i kampen om tronen og han etablerte et birkebeinerkongedømme, også kalt Sverredynastiet. Dette dynastiet fortsatte gjennom hans sønn, Håkon Sverresson. Imidlertid døde han i 1204, tilsynelatende uten arvinger. Heldigvis for birkebeinerne, fant man frem til en uekte sønn av Håkon, i Østfold, på baglernes område. Etter en kjent skitur kom dette guttebarnet med navn Håkon Håkonsson i trygghet til Nidaros. Håkon Håkonsson ble utnevnt som Norges konge i 1217 på Øyrating, og Sverredynastiet levde videre. Borgerkrigene var allikevel ikke slutt. Håkon var nemlig ikke den eneste med krav på tronen. Da Håkon Sverresson døde i 1204, var det hans jarl, Inge Bårdsson, som ble utnevnt til konge. Inge tok etterhvert sin bror, Skule, som sin jarl. Inge døde i 1217, og et nytt kongevalg tok til. Nå stod det mellom Håkon og Inges etterkommere, først sønnen Guttorm, så broren Skule.

Perioden 1217-1240 var borgerkrigenes siste fase. I bunn og grunn stod kampen mellom Håkon og Skule, selv om trusselen fra baglerne, slittingene og ribbungene, fortsatt var tilstede. Håkon ble hyllet som konge i 1217, men Skule gav ikke opp kampen, selv om han fortsatte å være Håkons jarl. Det var også Skule som var den reelle riksstyreren i Norge fra 1217 av, ettersom Håkon fortsatt var umyndig. Forholdet mellom Håkon og Skule var til tider godt, og sammen vant de over baglerne, og etterhvert slittingene og ribbungene. Men forholdet visnet, og endte med en åpen konflikt i 1239. I 1240 falt Skule, og Håkon stod igjen med tronen. Sverredynastiet hadde seiret, og med det var borgerkrigene slutt, og Norge gikk inn i en storhetstid med Håkon Håkonsson som konge.

Konflikten mellom Håkon og Skule fant sted i høymiddelalderen, en tid hvor Norge ble samlet til en stat, særlig gjennom Håkon Håkonssons regjeringsperiode. Ifølge Knut Helle ble Norge «et arvelig enekongedømme av Guds nåde».³ Ro og stabilitet fulgte, i sterk kontrast til borgerkrigstidene. Kongedømmet under Håkon var sterkt, ettersom det ikke var noen som utfordret kongemakten etter Skule, og kongedømmet ble nå en riksomfattende institusjon.⁴ Det er i denne perioden at kongeideologien *rex iustus* blir etablert. Imidlertid er dette et omdiskutert tema med tanke på hvorvidt denne ideologien, og kongedømmet som institusjon, hadde noe å si i praksis.⁵ Oppgaven vil vise til dette i neste kapittel. Sentralt for oppgaven er imidlertid begrepet «arvelig enekongedømme av Guds nåde». For dette representerer overgangen fra den gamle til

³ Helle, 1974: 103

⁴ Orning, 2015

⁵ Hans Jacob Orning, påpeker at makten kongen hadde forut for høymiddelalderen, som måtte hevdes gjennom fysisk tilstedeværelse og uforutsigbarhet, fortsatte å være praksis i Norge. Orning, 2008

den nye kongeideologien. Det var ikke lengre noen som utfordret Håkon og hans etterkommere, og da ble deres ideologi rådende.

Tidligere forskning

Konflikten mellom Håkon Håkonsson og Skule Bårdsson har vært en av de mest omdiskuterte i norsk middelalderforskning.⁶ Diskusjonen har særlig knyttet seg til fremstillingen av disse to. Ifølge Narve Bjørgo har P.A Munchs syn på Håkon "som inkarnasjonen av Norgesveldet" vært dominerende i norsk historie helt frem til 1920-årene.⁷ Munch tegnet et bilde av Håkon som helten, og Skule som skurken. Munch var nasjonalromantiker, og for han var Håkon symbolet på Norges storhetstid i middelalderen. Det var nemlig under Håkons regjeringstid at de interne stridighetene tok slutt, og Håkon gjorde Norge til europeisk stormakt.⁸ For Munch var Skule en kongssviker og kortsynt egoist, da han stod i opposisjon til Norgesveldet.⁹

Halvdan Koht utfordret Munchs beskrivelser på 1920-tallet, ved å snu om på fremstillingen av de to. For Koht var Skule: "ein menneske-vinnar som få kan stå seg for, just for di det lever så mykje stort i han".¹⁰ Koht var selv inspirert av forfatteren Hans E. Kinck, som så på Håkon som en konge som fløt på en bølgetopp, og at «han var liten og uoriginal, han eiet intet jeg, han var født til organ, bare organ». For Kinck var Skule «Høvdingen, det gode hode».¹¹

I nyere tid har Knut Helle påpekt at tidligere oppfatninger av Skule og Håkon er for ytterliggående, og at svaret mest sannsynlig ligger midt imellom.¹² Han hevder at Skule ikke var en stor statsmann ettersom han «ble merkelig lett utmanøvrert» av Håkons menn.¹³ Dette synet har også Narve Bjørgo, som mener at Skule ikke nådde opp realpolitisk sett etter 1222.¹⁴ Bjørgo hevder derfor at Kohts hyllest av Skule som den mest eminente statsmann i middelalderen er en myte, ettersom Skule ikke mestret det maktpolitiske spillet: «Hans politiske gemytt var avhengig av eit klima som ikkje eksisterte i Noreg i 1220-1230-åra».¹⁵ Helle stadfester samtidig at Håkons personlighet faller til kort sammenlignet med bestefaren kong Sverre, men at han blir fremstilt i et bedre lys med tanke på at «hans offisielle biograf lar ham personlig prege riksstyringen i stigende grad etter at han er blitt voksen».¹⁶ Dette samsvarer med Bjørgos syn, da Bjørgo hevder at Håkons personlige innvirkning på politikk var svak i perioden etter 1217, og at han først fikk stor makt etter Skules fall i 1240.¹⁷ I perioden hvor Skule styrte landet, var Håkon mer styrt av sine rådgivere. Imidlertid må man ikke undervurdere Håkon som leder og konge: «Den som vil redusere kongen til berre ein

⁶ Arstad, 2019: 24

⁷ Bjørgo, 1968: 241

⁸ Munch, 1857: 573-983, referert i Bagge, 2005: 111-112

⁹ Munch, 1858, referert i Bjørgo, 1968: 241

¹⁰ Koht, 1963: 16

¹¹ Kinck, 1922: 32-33

¹² Helle, 1974: 109

¹³ Helle, 1974: 109

¹⁴ Bjørgo, 1968: 244-245

¹⁵ Bjørgo, 1968: 244-245

¹⁶ Helle, 1974: 109

¹⁷ Bjørgo, 1968: 245

passiv reiskap i norsk politisk historie, må komme i konflikt med ei rimelig tolkning av det samla kjeldemateriale.»¹⁸

Sverre Bagge viser også til den omfattende diskusjonen om Skule og Håkon, i boken «From gang leader to the Lord's anointed». Han viser til at moderne historikere heller mer mot Munchs oppfatning enn Kohts, noe han begrunner med en vektleggelse av «the personal importance of the king in contemporary government».¹⁹ Bagge påpeker at de ulike oppfatningene av konflikten kan finne bevis for sine påstander i Sturlas narrativ, for den er særst tvetydig. Selv er Bagge mer opptatt av hvordan Sturla fremstiller Skule og Håkon, enn av å trekke frem hvem som er helt og skurk. Han er særlig opptatt av hvordan rex iustus-ideologien farger portrettet av Håkon, mens det har motsatt effekt for Skule.²⁰ Bagge viser også til at sagaen ikke kun beskriver Håkon som rex iustus, men at den bærer med seg elementer fra de «klassiske sagaene».²¹ (156).

I den nyeste forskningen angående konflikten, gjennom Knut Arstads doktorgradsavhandling om krigføring på 1200-tallet, finner man et større fokus på Skule og Håkons evner sett gjennom deres feltherreegenskaper.²² Arstad trekker blant annet frem at Skules politiske og militære egenskaper ikke må undervurderes, samt at Håkons lederegenskaper ikke må overvurderes.²³

Det er også viktig se utviklingen av rex iustus-ideologien opp mot statsutviklingen i Norge på 1240-tallet. Dette har også medførte en større debatt. Knut Helle hevder at i løpet av kong Håkons regjeringstid, ble Norge samlet til en stat, og man fikk «et arvelig enekongedømme av Guds nåde».²⁴ Imot et slikt syn går Hans Jacob Orning, som hevder at dette kun gjaldt ideologisk. Praktisk sett måtte kongen fortsatt vise tilstedeværelse.²⁵ Altså hevder han at kongens maktutøvelse kun endret seg ideologisk gjennom statsutviklingen på 1200-tallet, og ikke praktisk sett.

Kilder og metode

Når det kommer til primærkildene, har man enkelte metodologiske utfordringer. Det handler om man kan bruke dem som levninger eller beretninger. Her er konteksten til forfatterne viktig, særlig det politiske og personlige bakteppet. Videre er det viktig å vurdere om kildene representerer praksis eller ideologi. Ettersom oppgaven er ute etter å se hvordan Håkon og Skule faktisk var, så må man finne måter å fjerne sløret av ideologi fra kildene, om mulig. Oppgaven vil nå ta for seg tre ulike primærkilder som oppgaven vil benytte i analysen: Håkon Håkonssons saga, Kongespeilet og Hirdskråen. Det gjelder hva de kan belyse og hvordan de vil bli brukt i analysen.

¹⁸ Bjørge, 1968: 248

¹⁹ Bagge, 2005: 112 og Helle, 1972: 559-573, referert i Bagge, 2005: 112

²⁰ Bagge, 2005: 117-118

²¹ Bagge, 1996: 156

²² Arstad, 2019:

²³ Arstad, 2019: 546-548

²⁴ Helle, 1974: 103

²⁵ Orning, 2008: 315

Håkon Håkonssons saga

Den mest sentrale kilden til konflikten mellom Håkon og Skule, er Håkon Håkonssons saga. Oppgaven tar i bruk en utgave fra 1962, som bygger på Gudbrand Vigfussons utgave fra 1887, som Kr. Audne oversatte i 1928, og som Knut Helle reviderte i 1962.²⁶

Håkon Håkonssons saga er en samtidssaga, da den ble skrevet et par år etter Håkons død, ca. 1264/65. Knut Helle definerer samtidssagaer slik: "forfatterne skildrer hendinger fra sin egen tid eller kan i det minste bygge på samtidige skriftlige nedtegnelser eller på muntlige beretninger av folk som har opplevd hendingsene".²⁷ Håkon Håkonssons saga faller derfor innenfor denne definisjonen. Det har betydning for dens kildeverdi. Ifølge Jon Vidar Sigurdsson er det generell enighet blant forskere at samtidssagaene i stor grad er pålitelige.²⁸ Det kommer av nærhet i tid mellom hendelsene og nedskrivningen.²⁹ Nærheten i tid er essensielt, ettersom tilhørerne ville ha merket det om forfatteren skrev noe som ikke stemte.³⁰ I tillegg viser Orning til at sagagenren hadde krav om realistisk og historietro framstilling.³¹ Helle påpeker imidlertid at samtidssagaene ofte lar seg farge av samtidens politiske strid.³² Dermed er forfatterens kontekst av betydning. Når det kommer til Håkon Håkonssons saga, blir den regnet av mange historikere som en av de mest pålitelige av alle kongesagaer.³³ Man antar at forfatteren, Sturla Tordsson, satt på et rikt kildemateriale. Helle viser til at Sturla hadde flere muntlige kilder, i form av personer med nært forhold til kong Håkon, og som var sentrale aktører i regjeringsperioden hans.³⁴ I tillegg er det sannsynlig at Sturla hadde et rikt skriftlig materiale. Halvdan Koht hevdet at Sturla hadde tilgang til et kongelig arkivmateriale, et såkalt kansellimateriale, noe som forklarer hvorfor Sturla var så detaljert og hadde en så fast kronologi.³⁵ Av dette kansellimaterialet viser Koht til innholdsliste over originale brev og dokumenter, samt ulike oppskrifter om statsstyring og viktige hendelser.³⁶ Imidlertid viser Helle til at det er uenighet om arten og omfanget av dette kansellimaterialet, samt hvor mye det veide opp mot andre muntlige og skriftlige fortellinger som Sturla hadde tilgang til.³⁷

På den annen side kan man ikke anse Håkon Håkonssons saga som en utelukkende pålitelig beskrivelse av hans levetid. Det kommer av en konflikt mellom Sturlas personlige syn på saken og hans offisielle oppdrag. Helle kaller resultatet "en utvendig og klisjeaktig skildring av begge, særlig av Håkon, og en ytterst vag og utilfredsstillende fremstilling av motsetningene mellom dem".³⁸ Det peker tilbake på Helles utsagn om at samtidssagaer ofte er preget av samtidens politiske strid.³⁹ I lys av forskningslitteraturen

²⁶ Håkon Håkonssons saga, 1962: 14 - Vigfussons utgave bygger på Flateyjarbok (ca. 1380), Codex Frisianus (tidlig 14.hundretallet), Eirspennill (tidlig 14.hundretallet) og Skálholtsbok den yngste (midten av 15.hundretallet). 13 I tillegg finner man deler i Stockholmsboka (14.hundretallet), samt noen pergamentfragment og yngre papiravskrifter. Heretter forkortet til HHS

²⁷ Helle, 1974: 15

²⁸ Sigurdsson, 2011: 96

²⁹ Sigurdsson, 2011: 96

³⁰ Sigurdsson, 2011: 96

³¹ Orning, 1997: 12

³² Helle, 1974: 16

³³ Helle, 1963: 13 Anderson, 2017: 165, Bagge, 1996: 92

³⁴ Helle, 1963: 10

³⁵ Koht, referert i Helle, 1963: 10-11

³⁶ Koht, referert i Helle, 1963: 10-11

³⁷ Helle, 1963: 10-11

³⁸ Helle, 1974: 109

³⁹ Helle, 1974: 16

er det klart at Sturla var farget av sin kontekst, noe som preger beskrivelsene av Håkon og Skule i sagaen. Sturla ble trolig overvåket under skriveprosessen, og særlig av kong Magnus, Håkons sønn. Helle hevder at det sannsynligvis er kong Magnus som har styrt utforming, innhold og tendens i sagaen.⁴⁰ Helle beskriver derfor sagaen som "offisiell historieskrivning med eit tydeleg propagandaføremål".⁴¹ Formålet var å videreføre Sverredynastiets politiske ideologi.

Sturlas personlige forhold til kong Håkon, kong Magnus og resten av hoffet, er også av betydning. Sturla hadde trolig en motsetningsfylt oppfatning av hendelsene og personene i sagaen.⁴² For hvem var egentlig Sturla Tordsson? Sturla var en viktig politisk aktør på Island, særlig under borgerkrigen der i perioden 1220-1264, og da Island ble lagt under norsk kongedømme i 1261. Han kom til Norge i 1263, etter å ha blitt dømt for landsforræderi av Håkon, til tross for at han sverget troskap til Håkon året før. Sturla var nevø av Snorre Sturlason, som også hadde et dårlig forhold til Håkon, ettersom han stod på Skules sin side i konflikten, og at Håkon beordret drapet på Snorre.⁴³ Helle viser derfor til at Sturla hadde liten grunn til å elske Håkon.⁴⁴

Forholdet til kong Magnus, Håkons sønn, var også av betydning. Dette forholdet var innledningsvis dårlig, men dronning Ingeborg, Magnus' kone, var glad i Sturla som sagaforfatter og skald, og hun stod opp for Sturlas sak overfor Magnus. Sturla og Magnus kom etterhvert nærmere hverandre, da Sturla ble hans Island-rådgiver. I tillegg begynte han på en saga om Magnus, men som senere har gått tapt.⁴⁵ Randi Bjørshol Wærdahl påpeker at Sturlas beskrivelse av Skule mest sannsynlig var påvirket av dronning Margrete (Skules datter, Magnus' mor), og kong Magnus selv. De to ønsket trolig ikke å svartmale Skule.⁴⁶ I tillegg viser Olafia Einarsdottir til at Magnus selv hadde et ønske om være en *rex iustus*, og derfor måtte hans far fremstilles slik.⁴⁷

På den annen side var konflikten mellom Håkon og Skule et problem også for Magnus, ettersom Håkon var hans far, og Skule hans bestefar. Helle mener derfor at konflikten mellom Håkon og Skule måtte behandles med varsomhet, noe som medførte en tåkelegging av bakgrunnen for konflikten mellom dem.⁴⁸ Helle viser også til at nettopp denne tåkeleggingen av konflikten, er det som har medført et så stort sprik i oppfatningen av Håkon og Skule som statsmenn og personligheter i senere tid.⁴⁹ Det er derfor vanskelig å gi et klart og oversiktlig bilde over personlighetene til Skule og Håkon.

Alt i alt er Håkon Håkonssons saga en pålitelig kilde når det kommer til kronologi og detaljer vedrørende hendelser og personer i Håkons liv, men mindre pålitelig med tanke perspektiver og holdninger tilknyttet hendelsene og personene.⁵⁰ Dette har konsekvenser for hvordan man analyserer sagaen. Et sentralt spørsmål er da om sagaen skal brukes som levning eller beretning. Ifølge Orning er ikke dette skillet hensiktsmessig dersom

⁴⁰ Helle, 1963: 10

⁴¹ Helle, 1963: 13

⁴² Helle, 1963: 12

⁴³ Sigurdsson og Jakobsson i Sigurdsson, 2017: 1 og 5

⁴⁴ Helle, 1963: 12

⁴⁵ Helle, 1963: 8

⁴⁶ Wærdahl, 2017: 117

⁴⁷ Einarsdottir, 1992: 106

⁴⁸ Helle, 1963: 13

⁴⁹ Helle, 1963: 13

⁵⁰ Orning, 2017: 149

man studerer den politiske kulturen i sagaen.⁵¹ Metoden må derfor handle om å komme frem til hva som kunne ha skjedd, ikke hva som faktisk har skjedd. Til dette bruker han to perspektiv: et praktisk perspektiv som ser på hvordan personene i sagaen handler, og et ideologisk perspektiv som ser på hvilke perspektiv og holdninger forfatteren tillegger handlingen.⁵² Bakgrunnen for en slik metode er å se på om ideologiske endringer medfører endringer i praksis.⁵³ Orning stadfester at det er «mulig å se konturene av det virkelige maktspeillet mellom Håkon og Skule», dersom man ser bak fremstillingens «ideologiske fasade».⁵⁴ Et annet metodisk grep er å sammenlikne sagaen med andre kilder fra samme tid. Her kommer Kongespeilet og Hirdskråen inn. For eksempel har Orning brukt Kongespeilet til å avsløre de ideologiske elementene i Håkon ved å sammenlikne sentrale trekk i sagaen og i Kongespeilet.⁵⁵

En annen nyttig metode er å bruke et aktørorientert perspektiv. Dette er noe Knut Arstad har benyttet seg av i sin doktorgradsavhandling om krigføring i Norge på 1200-tallet. Det aktørorienterte perspektivet ser på begivenhetene som aktørene opptre i, ikke hvordan aktørene blir beskrevet. Til dette viser Arstad til Bagge: «The best description of human character are usually found in the narrative and not in the characterizations».⁵⁶ Arstad sitt metodiske grep er derfor å: «analysere operasjonene de (aktørene) iverksatte og ledet, og bruke det som et middel for å forstå aktøren».⁵⁷

Et siste viktig grep, finner man i Tormod Jæger Brudviks masteroppgave om Håkons forhold til Gud fra 2010, hvor han bruker «fremstillinger der Håkon handler på tvers av rex-iustus ideologien som beretninger».⁵⁸ Det begrunner han med at sagaforskningen har fremhevet episoder der hvor negative aspekter hos hovedpersonen blir fremstilt, som mer pålitelig enn noe annet i sagaene.⁵⁹ Det henger sammen med at Sturlas fremstilling måtte stemme og gi mening for tilhørerne.⁶⁰ Altså vil episoder hvor Håkon viser svakhet, eller ikke handler i samsvar rollen som Guds utvalgte, sees nærmere på, da det kan gi glimt av den «ekte» Håkon.

Kongespeilet

Den ideologiske fasaden bak Håkon Håkonssons saga, kan man finne spor av i Kongespeilet. Ifølge Sverre Bagge ble Kongespeilet trolig skrevet omkring 1250.⁶¹ Imidlertid er forfatteren ukjent, men Bagge påpeker at forfatteren trolig var geistlig med betydelige kunnskaper, og som var i nær tilknytning til Håkons hoff.⁶² Kongespeilet er et opplæringskrift for unge prinser. Det er formet som en samtale mellom Faren og Sønnen, og består av tre deler: om kjøpmannen, om hirden og om kongen. Delen om kongen er mest relevant for denne oppgaven, ettersom den beskriver kongens makt og hvordan han bør forvalte den. Det er altså en ideologisk fremstilling av kongsrollen.

⁵¹ Orning, 2008: 289

⁵² Orning, 2008: 289

⁵³ Orning, 2008: 289

⁵⁴ Orning, 2019

⁵⁵ Orning, 1997: 16 og Orning, 2019

⁵⁶ Bagge, 1991: 187, sitert i Arstad, 2019: 47

⁵⁷ Arstad, 2019: 47

⁵⁸ Brudvik, 2010: 16

⁵⁹ Brudvik, 2010: 16

⁶⁰ Sigurdsson, 2011: 96

⁶¹ Bagge, i Brøgger, 2000: XI

⁶² Bagge, i Brøgger, 2000: XIV

Kongespeilet er en nyttig kilde til å analysere og forstå Håkon og Skules kontekst, politisk og kulturelt. Ifølge Bagge får man et innblikk i den norske kongemaktens store statsbyggingsprosjekt på 1200-tallet, og særlig miljøet rundt Håkon Håkonsson.⁶³ I tillegg påpeker Bagge at forfatteren av Kongespeilet forsøker å advare mot samfunnsordningen under borgerkrigene, nemlig maktkamp og rivalisering.⁶⁴ Målet er å etablere eller legitimere et sterkt kongedømme med et hierarkisk ordnet samfunn. Videre viser Orning til at Håkon Håkonssons saga har klare likhetstrekk med Kongespeilet, dersom førstnevnte analyseres som levning.⁶⁵ Her trekker han frem kongeideologien som en fellesnevner, og blant annet at Sturla trolig brukte Kongespeilet som modell for kongstanken i sagaen. I tillegg antar Orning at kongeideologien i sagaen er et resultat av Håkons seier over Skule.⁶⁶

Kongespeilet må analyseres som en normativ kilde, ettersom det lite sannsynlig beskrev faktiske forhold. Jon Vidar Sigurdsson bruker Kongespeilet som en normativ kilde i sin studie av kongemaktens ideologi.⁶⁷ For synet på kongen i Heimskringla og islendingssagaene, er forskjellig fra synet på kongen i Kongespeilet.⁶⁸ Førstnevnte beskriver kongens makt og krav på tronen ut ifra hans personlige kvaliteter, mens i Kongespeilet legitimeres makten ut ifra Guds vilje. Kongespeilet vil derfor bli benyttet som levning, for å se etter liknende ideologi i Håkon Håkonssons saga. I tillegg vil Kongespeilet bli brukt til å se på hvordan kongeideologien endret seg ved Håkons inntog på kongetronen.

Hirdskråen

Hirdskråen, eller hirdloven, er en lovsamling til bruk for kongen og hirden, kongens menn.⁶⁹ Hirdskråen viser til hvordan kongedømmet skulle bli forvaltet, og særlig forholdet mellom hird og konge, og innad i hirden.⁷⁰ Kapitlene som omhandler forholdet mellom konge og jarl, er betydningsfull for denne oppgaven, siden konflikten mellom Håkon og Skule, var en konflikt mellom kongen og hans jarl. Hirdskråen ble trolig til i første halvdel av 1270-årene.⁷¹ Ifølge Knut Sprauten er hirdskråen en sentral kilde til forstå Sverredynastiets kongedømme.⁷² Imsen påpeker også at Hirdskråen viser til en eldre hirdlov, som trolig ble til under kong Sverre eller kong Håkon Håkonsson, og det gjelder særlig skikk og bruk blant birkebeinerne.⁷³ Videre skriver Imsen at kapitlene med bestemmelser angående hertug og jarl, også stammer fra Håkon Håkonssons tid, eller tidligere til Sverres tid.⁷⁴ Derfor er den viktig for denne oppgaven, ettersom den kan belyse Håkon Håkonssons regjeringstid, og særlig hans forhold til Skule som var Håkons jarl, samt resten av hirden.

Hirdskråen er en normativ kilde, noe som har betydning for hvordan den vil bli brukt i oppgaven. Pedersen viser til to måter å bruke normative kilder som hirdskråen på: Å se

⁶³ Bagge, i Brøgger, 2000: XIII

⁶⁴ Bagge, 2005: 148

⁶⁵ Orning, 1997: 10

⁶⁶ Orning, 1997: 3 og 11

⁶⁷ Sigurdsson, 2011: 69

⁶⁸ Sigurdsson, 2011: 69-70

⁶⁹ Imsen, 2000: 30

⁷⁰ Imsen, 2000: 31

⁷¹ Imsen, 2000: 24

⁷² Brauten, i Imsen, 2000: 5

⁷³ Imsen, 2000: 26

⁷⁴ Imsen, 2000: 27

på den som en kilde som reflekterer allmenn praksis, eller å se på om den reflekterer lovgiverens intensjoner, og således ideologisk.⁷⁵ Denne oppgaven vil bruke hirdskråen til å belyse forholdet mellom Håkon og Skule, altså om den viser til lærte leksjoner fra denne konflikten.

Analyse

Neste steg i oppgaven er å analysere Håkon Håkonssons saga for å skrape frem visse personlighetstrekk hos Håkon og Skule, samt analysere disse trekkene opp mot de to kongeideologiene: *primus inter pares* og *rex iustus*. Analysen vil bli strukturert etter ulike tema: i Sturlas øyne, i kongevalgene, i politikken og konflikten, i samspillet med hirde og som hærførere. Håkon Håkonssons saga skiller seg fra tidligere kongesagaer ved at den er farget av en ny kongeideologi, nemlig kongen som *rex iustus*. Oppgaven vil derfor analysere hvordan dette kommer til uttrykk i sagaens beskrivelse av Håkon og Skule, da de to kan sies å representere to ulike former for kongsidealer, plassert i samme kongesaga.⁷⁶ For å tydeliggjøre dette poenget, vil Skule tjene som en representant for det norrøne kongsidealet – *primus inter pares*, mens Håkon blir representant for det nye idealet: Guds utvalgte – *rex iustus*. En kan da hevde at sagaens fremstilling av konflikten mellom Håkon og Skule, tjener som et bilde på at de gamle idealer blir forkastet til fordel for de nye. På denne måten blir Skule representant for det gamle og utdaterte, og Håkon for det nye kongsidealet.

Håkon og Skule i Sturlas bilde

Det er standard praksis i kongesagaene å gi en beskrivelse av kongenes utseende og personlige kvaliteter, etter deres død i sagaen. Det ser man hos Snorre Sturlason (forfatteren av kongesagaene) og Karl Jonsson (forfatteren bak Sverres saga). Sturla har videreført denne tradisjonen i sin saga om Håkon. Disse beskrivelsene gir et bilde på hvordan Håkon og Skule ble oppfattet av Sturla, og således et idealisert utgangspunkt. Dermed må man ha Bagges påstand i bakhodet, om at: «The best description of human character are usually found in the narrative and not in the characterizations».⁷⁷ Sturlas karakterisering av Håkon og Skule er bare et utgangspunkt.

Sturla fremstiller Skule som en svært så dyktig og stor høvding, for «han hadde flest av alle dei *dygdene* som pryder *ein god høvding*».⁷⁸ «Dygdene som pryder ein god høvding», er et klart eksempel på kongsidealet *primus inter pares*. Sigurdsson skriver at kongene i det gammelnorske samfunnet ble tillagt mange personlige kvaliteter.⁷⁹ Det samme gjør Sturla overfor Skule, noe man også ser i de egenskapene han blir tillagt: «først blidskap og godt omgangslag, og debilt godvilje og raustleik, så han sparte mest ikkje på nok til mennene sine».⁸⁰ Gavmildhet er et nøkkelord hvis man tenker på hvor vennskap var i det politiske spillet på denne tiden.⁸¹ Sturla påpeker også at det er mye godt å si om Skule, selv om alt ikke står i sagaen.⁸² Beskrivelsen av Skule kan man sammenlikne med beskrivelsen av Magnus Erlingsson i Sverres saga. Magnus blir også

⁷⁵ Pedersen, 2013: 14-15

⁷⁶ Håkon Håkonssons saga vil være det primære analyseobjektet, ikke Kongespeilet og Hirdskråen, som kun vil belyse enkelte aspekter i analysen.

⁷⁷ Bagge, 1991: 187, sitert i Arstad, 2019: 47

⁷⁸ HHS, 1963: 248

⁷⁹ Sigurdsson, 2011: 72-73

⁸⁰ HHS, 1963: 248

⁸¹ Sigurdsson, 2017

⁸² HHS, 1963: 248

omtalt som vennesæl og godt likt.⁸³ Nekrologene følger en viss standard, hvor mye er likt i beskrivelsene av Skule og Magnus. Samtidig viser dette at Skule ikke var hvem som helst, for det er som regel bare konger som får slike beskrivelser i sagaene.

En *primus inter pares* ser man også i beskrivelsen av Skules utseende: en høy, kjekk, fin, høvisk og «grannvaksen» mann med fint hår.⁸⁴ For å være fremst blant likemenn, måtte man også se sånn ut. Slik Sturla beskriver Skule, kan man forstå hvorfor Koht og Kinck så på Skule som den store høvding. Imidlertid kan denne beskrivelsen trolig skyldes Sturlas kontekst, nemlig at hoffet kong Magnus og dronning Margrete, ikke ville svartmale Skule. For, som oppgaven viser, så har man flere eksempler i sagaen som går imot en slik beskrivelse av han.

Skules storhet ser man også i hvordan hans død ble mottatt. Ifølge Sturla var det mange som sørget over hans død, og at dette gikk hardt innpå folk.⁸⁵ Videre ble likferden til Skule gjort «på det sømmelegaste», hvor han ble lagt like ved sin bror, kong Inge. I tillegg var betydningsfulle personer tilstede ved grava hans, blant annet erkebiskop Sigurd og flere birkebeinere.⁸⁶ Selv om han var en opprører og en trussel mot kongemakten, fikk han en svært så verdig begravelse. Skules død og begravelse kan man også sammenlikne med Magnus Erlingssons begravelse i Sverres saga. Både Skule og Magnus var henholdsvis Håkon og Sverres argeste rivaler, og en slik sammenlikning er derfor nyttig. For Magnus fikk også en verdig begravelse, og flere sørget over hans død. I tillegg var Kong Sverre tilstede, og han holdt en tale hvor Magnus ble beskrevet i gode vendinger.⁸⁷

Håkon blir i stor grad fremstilt som en *rex iustus*, hvor rettferdighet og visdom, er nøkkelord i beskrivelsen etter hans død. Det skiller seg klart fra Sturlas beskrivelse av Skule. Imidlertid er det også andre elementer i beskrivelsen av Håkon. Om oppførsel skriver Sturla at «Han var godtekkeleg for alle når han var i godlag, men grim og øyelege når han var vreed». Her trekker Sturla frem dårlige sider av Håkon, nemlig at han kunne være vred. Videre skriver Sturla at «Det sa dei vise menn som vart sende til han frå andre høvdinger, at dei hadde aldri sett nokon høvding som meir var både konge, herre og kamerat enn han».⁸⁸ Sturla fremhever også hvor vis og lærd Håkon var. Dette finner man også støtte for i utenlandske kilder, blant annet fra benediktinermunken Matheus Parisiensis, som etter et besøk hos Håkon, beskrev han som en «bene litteratus», som vil si lærd eller utdannet.⁸⁹ Sturla legger også frem hvor mye Håkon fikk utrettet for Norge med tanke på utbygging av kirker og borger.⁹⁰ I tillegg viser Sturla til Håkons bidrag til utbygging av rettssystemet.⁹¹ Det viser at personlige kvaliteter var av mindre betydning for beskrivelsen av Håkon enn for Skule. Fokuset rettes mer mot hva han har utført og gjort, og hva han står for. Forskjeller ser man også i beskrivelsene av utseende. Sturla skriver at Håkon var middels høg med fagert hår, og at «han var vaksen mykje på same

⁸³ Sverres saga: 147

⁸⁴ HHS, 1963: 249

⁸⁵ HHS, 1963: 248-249

⁸⁶ HHS, 1963: 248

⁸⁷ Sverres saga, : 146-147

⁸⁸ HHS, 1963: 366

⁸⁹ Leach, 1921: 149

⁹⁰ HHS, 1963: 367

⁹¹ HHS, 1963: 367

lag som kong Sverre hadde vore». ⁹² Her ser vi også idealer fra det norrøne, med tanke på håret og høyden. Sammenliknet med Skule, var han ikke helt på høyde utseendemessig, for Sturla legger mindre vekt på utseendet til Håkon enn han gjorde med Skule. Ei heller blir det nevnt at Håkon hadde så mange personlige kvaliteter, slik som Skule.

Samlet sett viser Sturlas karakterisering av Håkon og Skule, at det norrøne mannsidealet ikke er like viktig som før. I beskrivelsene av kong Sverre er utseende og personlige kvaliteter trukket særlig frem. ⁹³ Viktige verdier hos Håkon som gavmildhet, rettferdighet og fred, er ikke trukket frem. Det er en klar endring fra Sverres tid til Håkons tid, men også mellom to samtidige i Skule og Håkon. Man ser at fokuset ligger på andre elementer hos Håkon enn det gjør hos Skule og hos Sverre. Det kan komme av at Håkon ikke var på høyde med Skule utseende- og personlighetsmessig. Samtidig kan det også komme av dette ikke var viktig lengre. I tillegg må en ha i tankene at beskrivelsene i kongesagaene, også var ideologiske. Jon Vidar Sigurdsson viser til at det som skilte kongene fra andre konger forut for dem, var antallet personlige kvaliteter, og at deres kvaliteter var bedre enn den forrige. ⁹⁴ Poenget var å fremstille dem som den fremste blant likemenn. Dette er ikke tilfellet for beskrivelsen av Håkon Håkonsson. Her er det andre idealer som er i fokus. Forskjellen mellom Håkon og Skule, ser man også i deres handlinger, som oppgaven nå vil gå inn på.

Håkon og Skule som politikere

Hvordan Håkon og Skule fremstod som politikere, kan belyse hvordan de var som personer. Handlet Håkon som Guds utvalgte i alt han gjorde? Var Skule en dyktig høvding? Her er det imidlertid viktig å ha Håkons status som *rex iustus* i bakhodet, da fremstillingen av han bærer preg av det. Samtidig kan man finne spor av han som person utenfor denne statusen, gjennom hans handlinger. Det første sporet som viser til elementer av Håkons person, ser man i valget/ene av ham som konge.

Kongevalget

Det viktige spørsmålet her er hva kongevalget/ene kan si om Håkon og Skule. ⁹⁵ Årsaken til konflikten mellom Håkon og Skule var i all hovedsak en kamp om tronen. Det ser man tydelig i kongevalget etter kong Inges død i 1217. Både Håkon og Skule hadde grunnlag for å legge krav på tronen. Hvis man ser det i lys av tronfølge-loven av 1163, så hadde Skule det mest legitime kravet, ettersom han var ektefødt og direkte arving til den forrige kongen. Men, som Bagge påpeker, ville ikke kong Sverre og birkebeinerne holde seg til denne loven. ⁹⁶ Dette standpunktet var rådende rundt 1217, da et nytt kongevalg tok til. Dermed ble det den som hadde størst oppslutning i hirden som vant, og ikke hvem som hadde det mest legitime kravet. Prosessen frem til valget av Håkon, kan illustrere elementer av deres person, særlig med tanke på betydningen av hirden i kongevalget.

⁹² HHS, 1963: 366

⁹³ Sverres saga: 264

⁹⁴ Sigurdsson, 2011: 72

⁹⁵ Grunnen til at oppgaven skriver valget/ene, er at Håkon måtte gjennom tre møter/stevner hvor han ble utnevnt som konge, på Øyrating 1217, samt Bjørgvin 1218 og 1223

⁹⁶ Bagge, 1996: 98

Skule var ikke direkte ute etter å sikre tronen for seg selv i 1217, men for nevøen Guttorm, sønnen til kong Inge. Hans eget kandidatur ble aktuelt etter at Guttorm døde senere på året i 1217, og ved valgene i 1218 og 1223. Skules grunnlag for å kreve tronen fulgte av at han var broren til den siste kongen, Inge Bårdsson. Kong Inge var dattersønn av kong Sverre. Dermed var han av riktig avstamning, nemlig innen Sverre-ætten, men ikke en direkte etterkommer av Sverre, slik som Håkon, noe som var et betydningsfullt ankepunkt mot Skule, og for Håkon. I tillegg støttet Skule seg på en sedvane, men også tronfølgeordenen av 1163, som tilsa at tronfølge fulgte av å være nærmeste arving til den forrige konge, som nettopp var hans bror Inge. Det var også et relevant punkt at Skule var ektefødt, i motsetning til Håkon. Dette var viktig for kirken i 1217 og 1218, og en grunn for å støtte Skule fremfor Håkon. Skule viste også til sin ætt, Reins-ætten, hvor ættens forfar var etterkommer av Olav den Hellige og Harald Hardråde. Skules krav hadde støtte hos erkebiskopen og korbrødrene i Nidaros, samt deler av birkebeinerpartiet, i 1217.⁹⁷

Håkon var sønn av kong Håkon Sverresson, og sønnesønn av kong Sverre. Hans krav om tronen fulgte av den direkte linjen til kong Sverre og Sverre-ætten, uten et kvinneledd imellom, slik som hos Skule. Håkon og hans menn tilbakeviste Skules krav, ettersom de så på kong Inges regjeringstid som en midlertidig løsning inntil Håkon var gammel nok. Dette var også Sturla tydelig på ved å vise til et utsagn fra kong Inge «Det veit alt folket at vi sit med ættarjorda og farsarven hans, eg og bror min». Dette sa han ofte så alle mennene hans hørte det». Håkon beviste også to ganger, gjennom morens jernbyrd, at han var sønn av Håkon Sverresson. Håkon hadde støtte fra de som stod hans far og farfar nær, altså de "gamle birkebeinere".⁹⁸

Håkon ble hyllet som konge på Øyrating i 1217, og i Bjørgvin i 1218 og i 1223. Ifølge Sverre Bagge har Sturla skildret dette valget som om at Håkon var den rettmessige kongen, men at dette ikke stemmer i lys av hvordan politiske avgjørelser ble foretatt på denne tiden.⁹⁹ Bagge peker på tre mer sannsynlige faktorer: at Skule, som følge av sin maktposisjon og erfaring, hadde skaffet seg mektige fiender som stod imot ham, at lojaliteten til Sverre og hans ætt fortsatt stod sterkt innad i birkebeinerflokket, og at Håkon og hans menn manøvrerte seg klokt frem, særlig med tanke på å få med seg kirken frem mot den endelige avgjørelsen i 1223.¹⁰⁰ Sturlas syn på saken må sees i sammenheng med Helles utsagn om at sagaen er "offisiell historieskrivning med eit tydeleg propagandaføremål". Et slikt syn går imot at Håkon var Guds utvalgte. I kongevalgene var herkomst og støtte i hirden essensielt, ikke tilknytningen til Gud.

Det er viktig å påpeke at kongevalgene under borgerkrigene ble bestemt innad i hirden eller flokken, og deretter gjennom lokale tinghyllinger, noe som fulgte av gammel sed.¹⁰¹ Håkon og Skule var dermed avhengig av å ha oppslutning innad i birkebeinerflokket og hirden, noe som tilsier at deres person var viktig, men også hvilke støttespillere de hadde, og hva disse var ute etter. For som Bagge påpeker, så hadde Skule alle forutsetninger for å bli ny konge: han hadde erfaring, han hadde en sterk posisjon i kraft av sin stilling som jarl, og han hadde stor oppslutning som følge av sin generøsitet.¹⁰²

⁹⁷ HHS, 1963: 34-35

⁹⁸ HHS, 1963: 38-39

⁹⁹ Bagge, 1996: 101-102

¹⁰⁰ Bagge, 1996: 101-102

¹⁰¹ Helle, 1974: 105

¹⁰² Bagge, 1996: 101-102

Imidlertid hadde ikke Skule de riktige, eller sterke nok støttespillere innad i birkebeinerpartiet. Håkon var bare tretten år, så personlige kvaliteter var nok ikke betydningsfullt for valget enda, men han var kongssønn og direkte etterkommer av Sverre, og det må ha veid betydningsfullt for å støtte han.

Det kommer tydelig frem i sagaen at Skule gav sterk motstand i valget av Håkon som konge. Først støttet han Guttorm Ingesson.¹⁰³ Dernest ville han ikke møte opp på hirdstevnene som skulle avgjøre valget, og da han først møtte opp der så forsøkte han å drøye avgjørelsen.¹⁰⁴ Skule bifalt først etter truslene fra Vegard Veradal om at de ville reise til Gulating og få hyllet Håkon der i stedet.¹⁰⁵ Da valget av Håkon endelig var bestemt, sådde Skule tvil om Håkon i det hele tatt var kongssønn.¹⁰⁶ Det ble dermed reist et krav om at Håkons mor, Inga, måtte gå jernbyrd, men da jernbyrden skulle utføres, var jernet forsvunnet. Sturla skriver «men medan dette stod på, skorta det ikkje på nattmøte hos jarlen». Skylden for at jernet var bort ble indirekte lagt på Skule av Sturla. Det ble likevel avgjort at Håkon var konge, men da hyllingen skulle skje på Øyrating, så forhindret korbrødrene Håkons menn fra å ta ut skrinet til Olav den Hellige, noe som var en viktig del av denne hyllingen.¹⁰⁷ Korbrødrene stod på Skules side av saken. Orning påpeker at dette er klare bevis på at Skule plottet mot kongen, særlig før han ble konge, og at han måtte endre strategi etter at Håkon ble valgt.¹⁰⁸ I et slikt perspektiv ser man tendenser i Skules ambisjoner og politiske spill.

Skule kunne gjort mer motstand: Han gjorde ingen drastiske tiltak mot kongevalget. Man kan derfor hevde at dersom Skule virkelig ville bli konge, så hadde han foretatt andre drastiske tiltak. Ifølge Knut Helle ble ikke dette gjort i frykt for innbyrdes strid hos birkebeinerne, noe som ville vært ødeleggende for birkebeinerriket.¹⁰⁹ Krigen mot baglerne var ennå ikke over, og ingen av partene så seg trolig tjent med en splittelse av birkebeinerpartiet. En splittelse av birkebeinerpartiet ville kun kommet baglerne til gode.

Kongevalget viser at Skules personlighet trolig både var til fordel og ulempe for ham. Man ser en ambisiøs, politisk spiller i Skule, som ikke gir seg med det første. Samtidig kan dette politiske spillet ha vendt viktige menn imot ham, som gikk over på Håkon sin side. Håkons rolle i det politiske spillet er minimal. Han var tretten år og umyndig, og det var hans nærmeste rådgiver som førte kampen for ham. Samtidig kan det være et ideologisk valg av Sturla, ved å heve Håkon over det politiske spillet. Kongevalget/ene sier derfor lite om Håkon som person, men det viser at han fortsatt var betinget av det maktpolitiske spillet, praktisk sett.

Høvdingen i førersetet

Kongevalget falt i Håkons favør, men Håkon var fortsatt umyndig. Derfor var det Skule som var den reelle riksstyreren fra 1217 av. Kongevalget etablerte også forholdet mellom Håkon og Skule, med Håkon som konge og Skule som Håkons jarl. Dette forholdet hadde flere opp- og nedturer, og dette kan gi innblikk i hvordan Håkon og Skule var som personer.

¹⁰³ HHS, 1963: 34

¹⁰⁴ HHS, 1963: 35

¹⁰⁵ HHS, 1963: 35 og 38

¹⁰⁶ HHS, 1963: 37

¹⁰⁷ HHS, 1963: 39

¹⁰⁸ Orning, 2018: 207

¹⁰⁹ Helle, 1974: 106-107

Oppgaven vil nå handle om Skule, og hvordan han opererte som reell riksstyrer. Han var trolig ikke fornøyd med å være under Håkon i rang, og det ser man i hans handlinger i tiden etter 1217 - ambisjonene om å være konge var fortsatt tilstede. Skule ble utnevnt til jarl og fikk én tredjedel av Norge og skattlandene å regjere over. Det måtte han imidlertid true seg til: «i anna fall skulle han vende seg dit med styrken sin der han kunne få det han ville ha».¹¹⁰ Håkon ble rådet til å godta Skules krav, da det var lurt å ha han på sin side i kampen mot baglerne.¹¹¹ Skule lovet sin troskap til Håkon så lenge det var enighet mellom dem. Denne troskapseden var laget av Skule selv.¹¹² Her ser man hvordan Skule bygger opp sitt grunnlag for å regjere, særlig ved bruk av trusler. Skule hadde en sterk posisjon, og fortsatte å bygge opp sin makt.

Skules handlinger som i det politiske spillet peker mot primus inter pares-ideologien. Han bygget opp sin posisjon, nedenfra og opp. Den er ikke noe som er gitt ham av Gud. Dette ser man også i hvordan Skule søker allianser ut over riksgrensene. Blant annet ser man det i et brev fra baglerkongen Filippus til Skule. Her foreslår Filippus at han og Skule skal dele Norge mellom seg. Kong Håkon er ikke nevnt i brevet.¹¹³ Skule sendte også brev til Orknøylenejarlen med kongens segl, uten at Håkon visste om det. Kongens menn forsøkte å få tak i brevet, men ble hindret av Skule og hans menn.¹¹⁴ Skule var også Danmark hos kong Valdemar, hvor fikk han store gaver og halve Halland i len.¹¹⁵ Skule oppfører seg som om han var den enerådende kongen i Norge. I disse første årene av Håkons regjeringsperiode, var det altså Skule som var i førersetet. For Sturla skriver om Håkon at han var: «ung, og med di var han barnsleg, akta han meir på leik enn landsstyring».¹¹⁶ Skule fikk det altså ikke som han ville etter sin brors død. Men han fikk i det minste være jarl, og med den tittelen fikk hadde han betydelig makt så lenge Håkon var umyndig.

Samspeillet med hirden

Mens Håkon var umyndig, ble maktens hans utøvd av kongsmennene i hirden. Disse var også sentrale da Håkon ble myndig. Hirden spilte en viktig rolle for å få valgt Håkon til konge. Håkon og Skule trengte støtte fra hirden både til å ta makt og til å holde på den. Ifølge Sigurdsson var hirden det viktigste maktredskapet til kongen i perioden 900-1300.¹¹⁷ I tillegg viser han til at kongen ble mer og mer isolert desto mer konsentrert makten i Norge ble på 1000-, 1100-, og 1200-tallet. Dermed ble den innerste sirkelen essensiell, og personene i den innerste sirkelen satt med mye makt, særlig med tanke på hvem som hadde tilgang til kongen.¹¹⁸ Dette kommer klart frem i Håkon Håkonssons saga. For Sturla er opptatt av å vise hvilke menn Håkon og Skule har, og hvor de er plassert.

Hirden var viktig vedrørende forholdet mellom Håkon og Skule. Sturla viser til at forholdet mellom Håkon og Skule var godt da de var sammen. Problemene oppstod da de

¹¹⁰ HHS, 1963: 44

¹¹¹ HHS, 1963: 44

¹¹² HHS, 1963: 44-45

¹¹³ HHS, 1963: 45

¹¹⁴ HHS, 1963: 41-42

¹¹⁵ HHS, 1963: 158

¹¹⁶ HHS, 1963: 41

¹¹⁷ Sigurdsson, 2017: 60

¹¹⁸ Sigurdsson, 2017: 123

fra hverandre, særlig som følge av sammenstøt og konflikter mellom kongsmenn og jarlsmenn. Et eksempel ser man fra en episode i Oslo i 1218, hvor Gunnolv, Håkons mann, og Eiliv, Skules mann, føyk i hop etter et drikkelag. Det medførte at jarlsmenn og kongsmenn væpnet seg, og Skule stakk Håkons lendmann Vegard Veradal i kinnet med sverdet.¹¹⁹ Sturla viser til flere slike konflikter mellom kongsmenn og jarlsmenn. Det er klart at tredjemenn har mye av skylden for at forholdet mellom Håkon og Skule ble som det ble. I det minste er det slik Sturla har skildret dette. Hirdskråen har om mulig forsøkt å bøte på dette ved en vedtekt om hvordan uenigheter innad i hirden skal løses. Her er det viktig å ikke såre eller skade hverandre, og ikke «være løsmunnet og fare med slarv».¹²⁰ Baktaling blir slått hardt ned på. For det er nettopp baktaling og løsmunnethet som førte til konflikter mellom jarlsmenn og kongsmenn.

Det var Håkon og Skule som måtte løse disse konfliktene, noe som illustrerer deres lederevner, ettersom de kjempet for sine menns interesser. Det viser også at Håkon ikke var hevet over dette. Han måtte stå opp for sine menn for å sikre lojaliteten. Ifølge Orning var nemlig hirdens lojalitet situasjonsbasert.¹²¹ Dette ser man i kongevalgene ved at det var ingen dissidenter i tinghyllingene av Håkon. Orning viser til at det kunne være fatalt å støtte feil side i slike saker.¹²² Det å åpenlyst støtte Skule, eller motsette seg Håkon, kunne betydd døden for en hirdmann.

Samspeilet med hirden kan også si noe om Skules personlighet, og særlig hans svakheter. Det kan være en grunn til at Skule ikke hadde samme oppslutning som Håkon i hirden, noe som illustrerer påstanden til Knut Helle og Narve Bjørgo om at Skule ikke nådde opp politisk sett.¹²³ Årsakene til det ukloke politiske spillet kan man se i personligheten hans. Stikkord her er brå, arrogant og ambisiøs. Dette var også noe Hans E. Kinck pekte på, nemlig at det var noe som bar i ham fra «vikinge-old». Dette kan ha noe å gjøre med den nye kongeideologien. Det vil si at Skules person passet ikke inn, for det høvet seg ikke for Guds utvalgte å være brå, arrogant og ambisiøs. Kanskje er det det sagaen forsøker å illustrere. Kongen skulle være fredelig og rettferdig, og kjempe for høyere prinsipper, enn for egne interesser.¹²⁴ På den ene siden passet det bedre for Håkon enn for Skule. Imidlertid kan Sturla ha skildret Håkon slik, for å etablere den nye kongeideologien.

«Vikinge-old»

Skule kjempet for egne interesser. Bagge viser til at Sturlas portrett av Skule kan sammenliknes med de klassiske sagaenes portrett av store høvdinger.¹²⁵ Imidlertid kan det faktum at han tapte, både kongevalget og krigen mot Håkon, vise at tiden for dette var forbi. Skules handlinger blir da fremstilt som brå og arrogante, preget av ambisjoner og rådende til ondsinnede menn. Det er flere eksempler på Skules bråhet og arroganse i sagaen. Et eksempel er at «Han rådde seg da til skip og tok skip uløyves frå bøndene ...».¹²⁶ Man ser også dette i forliket som Skule inngikk med baglerne, som halverte deres

¹¹⁹ HHS, 1963: 63-65

¹²⁰ Imsen, 2000: 151

¹²¹ Orning, 2008: 135-136

¹²² Orning, 2008: 313

¹²³ Helle, 1972: 109 og Bjørgo, 1968: 244-245

¹²⁴ Bagge, 1996: 118-119.

¹²⁵ Bagge, 1996: 118-119.

¹²⁶ HHS, 1963: 181

sysler og inntekter fra den tiden hvor Filippus var deres konge (til 1217/1218).¹²⁷ Lunden påpeker at dette var en politisk uklok avgjørelse, ettersom dette medførte at baglerne utviklet misnøye med Skule selv, og ikke kong Håkon som på den tiden var lite med i statsstyringen, noe som viste seg i ettertiden hvor restene av baglerflokket stod på Håkons side i striden mot Skule.¹²⁸ I tillegg ble Skules område flyttet fra Østlandet til Nidaros i 1223, etter bønn fra lederne fra baglerflokket.¹²⁹ Framferden virket mot hans hensikt. Sturla legger også en del av skylden for Skules opprør på hans ambisjoner (*ovhug*), i tillegg til å lytte for mye til de «som talde han til det som skadeleg var».¹³⁰

I så måte er Skule en rebell og opprører, og hans fall skyldtes hans egne ambisjoner og påvirkning fra ondsinnede menn. Bagge påpeker at sagaen gir bevis for en slik holdning hos han, men samtidig er andre deler av sagaen ikke i overensstemmelse med dette. Blant annet viser Bagge til at Håkon ikke anklager Skule direkte for landssvik, og at Skules hær ikke blir omtalt som opprørere.¹³¹ Bagge er også inne på at Sturla vil unnlate å skildre Håkon som den aggressive part, og at Skules handlinger blir behandlet mer negativt enn de egentlig var.¹³² Dermed er det vanskelig å stadfeste klart og tydelig at Skule var en overambisiøs, brå og arrogant opprører. Det er mer komplisert enn det. I epilogen etter Skules død, skriver Sturla at «Og dersom ikkje det ulykkesåret som han levde sist, var komme over han, så ville folk ha sagt at ikkje har det vore fødd ein slik mann i Noreg som har vore duglegare, av dei som ikkje er komme av sjølve kongsætta».¹³³ Et slikt utsagn går imot et bilde av Skule som en opprører og landssviker. Ulykkesåret var noe som kom over han, altså ikke noe han planla. Bagge viser også til et liknende poeng, ved at Sturla flere steder legger opp til en forståelse av at opprøret ikke var planlagt.¹³⁴ Samtidig kan denne tåkeleggingen skyldes Sturlas kontekst, og at han ikke hadde mulighet til å legge hele skylden på noen av partene.

Håkon i førersetet

Utover 1220- og 1230-tallet, ser man at Håkon markerer seg i kongsrollen. Dette gir et innblikk i hvordan kongeideologien endrer seg, ettersom *rex iustus*-ideologien da får sin representant i Håkon og hans handlinger, og særlig overfor Skule. For forholdet mellom Skule og Håkon surnet utover 1230-tallet. Det kom særlig til uttrykk våren 1233, hvor de møttes i Bjørgvin. I det første møtet mellom dem var Håkon hard mot Skule, og kom med sterke beskyldninger, allerede før tinget ble satt. Da tinget ble satt, var det ikke satt ut stol til Skule ved kongens side. Under tinget fortsatte Håkon å bebreide Skule, men Skule tilbakeviste anklagene, og la skylden på lendmennene for uenighetene mellom dem. Etter Skules tale ba Gunnar Kongsfrende Skule om å ta av seg ytterklærne og knele for Håkon, for å vise lydighet. Skule gjorde ingen av delene, og Håkon og hans menn gikk derifra, men forlikte seg senere med erkebiskopen som forhandlet på kongens vegne.¹³⁵ Det at Skule skulle ta av seg ytterklærne og knele for Håkon, er et klart tegn på at det tidligere forholdet mellom konge og jarl nå var endret.

¹²⁷ HHS, 1963:

¹²⁸ Lunden, 1995: 194

¹²⁹ HHS, 1963:

¹³⁰ HHS, 1963: 192

¹³¹ Bagge, 1996: 113

¹³² Bagge, 1996: 113

¹³³ HHS, 1963: 249

¹³⁴ Bagge, 1996: 113

¹³⁵ HHS, 1963: 169-170

Å bli bedt om å knele for Håkon må ha vært ydmykende for Skule. Det hadde ikke hendt tidligere i sagaen. Man kan si at denne hendelsen etablerer Håkons status som *rex iustus*. Nå var han hevet over Skule, og hevet over alle. For ifølge Orning var lydighet (lydni), et viktig konsept i den nye kongeideologien.¹³⁶ Imidlertid var *lydni* rettet mot vanlige folks måte å vise troskap til kongen, ikke hirdmenn eller jarler.¹³⁷ Viktigheten av å ta av seg ytterplagget, var også viktig for å vise ære for kongens autoritet, noe som fremgår av Kongespeilet.¹³⁸ Her fremgår det at å gå frem for en konge eller høvding med kappe, er som å anse seg selv som jevnbyrdig med ham. Å ta av seg kappen, er det samme som å stille seg til tjeneste.¹³⁹ Skule var en mektig mann, og styrte over én tredjedel av Norge. Han så trolig på seg selv som jevnbyrdig med Håkon. Å knele for Håkon må da ha vært uhørt i hans hode. Skule gjorde ikke dette, og Sturla skriver at «at det aldri siden vart full tiltru mellom dei», etter dette forliket.¹⁴⁰

Denne episoden viser tydelig at forholdet mellom Håkon og Skule har endret seg. Før opererte Skule i stor grad på egne vilkår, men det at han blir bedt om å knele for Håkon, viser en ny side av Håkon, at nå vil han tre frem som den reelle kongen. Skule hadde trolig beveget seg langt utenfor sin rolle som jarl i perioden før dette møtet, og nå måtte Håkon markere seg. Skule er imidlertid ikke villig til å bøye seg for Håkon, men samtidig er han villig til å forlike seg med ham. Det å bøye seg for Håkon, eller for noen som helst, var en trussel mot hans ambisjoner og ære. Orning sammenlikner konflikten med Lucifers opprør, som blir beskrevet i Kongespeilet.¹⁴¹ Det kan illustrere motivene til Skule. For ifølge Faren, så skulle englene «få ha all fagerheten og all annen heder som han hadde git dem, så lenge de holdt disse lovene.» Disse lovene gikk ut på at englene «skulle vise lydig og kjærlighet mot sin skaper med ydmykhet og uten noeslags svik».¹⁴² Lucifer ble etterhvert misfornøyd med Guds lydighetskrav, i tillegg følte han seg like mektig som Gud. Derfor bestemte han seg for å opprette et eget herredømme i den nordre delen av himmelen, men uten å gå til åpen krig mot Gud. Gud svarte med å vise sin vrede.¹⁴³ Dette kan peke på Skules situasjon, da Skule etterhvert bestemte seg for å opprette et eget kongedømme i den nordlige delen av riket, og han følte seg sterk nok til det. Det er også et tegn fra Sturlas side, om at Håkon, i kraft av Gud, slår ned på trusler mot Guds og kongens herredømme.

Ulykkesåret

Konflikten mellom Håkon og Skule fikk sitt endelige oppgjør i året 1239, som endte med slaget i Oslo 1240, og Skules fall samme år i Nidaros. Sturla kaller dette året for et ulykkesår for Skule. Man kan se elementer av Skule og Håkon som personer, i hvordan dette endelige oppgjøret kom til. Det er flere elementer som ledet opp mot Skules opprør i 1239. Hans makt ble sterkt redusert, fra én tredjedel av Norge og skattlandene, til én tredjedel av alle syslene i Norge. I tillegg var partene mistenkelige overfor hverandre, og hva den andre planla. Konflikter mellom kongsmenn og jarlsmenn, hjalp heller ikke på forholdet. Likevel virker det som om sagaen legger mest skylden på Skule for den åpne konflikten, til tross for at han blir fremstilt i et bemerkelsesverdig positivt lys. Det ser

¹³⁶ Orning, 2018: 215

¹³⁷ Orning, 2018: 215

¹³⁸ KS: 88 og 90

¹³⁹ KS: 90

¹⁴⁰ HHS, 1963: 171

¹⁴¹ Orning, 2018: 209

¹⁴² KS: 149

¹⁴³ KS: 149-150

man i kvadet som Sturla skriver om Skule, etter at han lar seg utrope til konge: "Det er sanning at Skule var/Frægdamann i et framifrå liv/Enda den lunete mannjelagnad/Snudde mot han lykkhjulet». At det var et ulykkesår, kan tyde på at Skule var så presset, at han ikke så annen utvei enn å gå til åpen konflikt mot Håkon.

Imidlertid er det flere tegn på at ulykkesåret skyldtes Skules ambisjoner og bråhet. For det første tok han til seg fiender av Håkon.¹⁴⁴ I tillegg sendte Skule menn til Island, menn som Håkon hadde frarådet å reise, og disse mennene trosset Håkons senere forbud.¹⁴⁵ Videre satte Skule i gang en storstilt opprustning. Blant annet så «baud (Skule) ut full allmenning».¹⁴⁶ Skule utropte etterhvert seg selv til konge, og ifølge Sturla skyldtes dette at han «samdest altfor mykje med dei mennene som talde han til det som skadeleg var».¹⁴⁷ De eneste som stolte på det som ble sagt i talene om Skules arverett under utnevnelsen, var hertug-mennene.¹⁴⁸ Hele seansen virker å være hensynsløs og impulsiv, særlig med tanke på behandlingen av skrinet til Olav den hellige, respektløsheten overfor kirken. I tillegg ble det ikke gjort prosesjon mot Skule, ei heller så ringte de i klokkene for ham.¹⁴⁹ Dette viser tydelig en bråhet og arroganse hos Skule, og at folket og kirken var imot ham. I tillegg påpekte Skule at Håkon ville ta fra han det han hadde blitt tildelt.¹⁵⁰ Det peker tilbake på Lucifer i Kongespeilet. Skules lydighet overfor Håkon har nådd et visst punkt.

Veien videre ble en åpen konflikt mellom Håkon og Skule. Skule ble presentert for flere valg av sine rådgivere. Skule valgte det som må ansees å være det mest aggressive, nemlig å bryte opp hæren i mindre flokker, for å drepe alle kongsmenn som de kunne få tak i. Sturla kommenterer at det er dette Skule var mest ivrig på selv.¹⁵¹ Imidlertid ser man visse glimt av Skules ære ved at han ønsket å vise respekt for kirken, selv i en slik situasjon. Han tok det ille opp at to menn ble drept utenfor en hellig kirke, og han fengslet gjerningsmennene.¹⁵² Dette kan sees i sammenheng med loven om kirkegrid og kvinnegrid i Hirdskråen. For her fremkommer det at de som ikke holder kirkegrid og kvinnegrid, ikke får kirkelig begravelse, og er «ugild både for konge og kar».¹⁵³

Hvordan reagerte Håkon på nyhetene om Skules opprør? Han virket å ta nyheten med ro, for han sa selv at han var forberedt på å skulle få en slik nyhet, og han ba mennene sine om å ikke bli urolige, da «hugen hans sa han at det ville bli ein god utveg or dette.»¹⁵⁴ Reaksjonen ellers var at de skulle holde seg til gamle tradisjoner om å holde kirkefred og kvinnefred i kampen mot Skule og vårbelgene.¹⁵⁵¹⁵⁶ Håkon gav også grid til alle krigsfangene hans menn tok.¹⁵⁷ Her ser man en *rex iustus*, som ikke lar seg vippe av pinnen, og som handler rettferdig og rettmessig, selv i krig.

¹⁴⁴ HHS, 1963: 187

¹⁴⁵ HHS, 1963: 188

¹⁴⁶ HHS, 1963: 191

¹⁴⁷ HHS, 1963: 192

¹⁴⁸ HHS, 1963: 194

¹⁴⁹ HHS, 1963: 195

¹⁵⁰ HHS, 1963: 194

¹⁵¹ HHS, 1963: 196-197

¹⁵² HHS, 1963: 201

¹⁵³ Hirdskråen: 34(39)

¹⁵⁴ HHS, 1963: 206

¹⁵⁵ HHS, 1963: 207

¹⁵⁶ Vårbelger var kallenavnet på Skules menn i 1239-1240

¹⁵⁷ HHS, 1963: 207

Håkon som hærfører

Analysen av Håkon og Skule som hærførere kan si noe om deres personlighet. Knut Arstad hevder at hærførernes strategi og taktikk reflekterer karakterens deres, og at det å analysere deres handlinger og planlegging av krig vil være et middel til å forstå dem.¹⁵⁸ Dette har også betydning opp imot de to kongeideologiene. For en *primus inter pares*, var det å være en god hærfører essensielt. Seier på slagmarken, sikret lojalitet og ære, og dermed videre suksess. Det gjaldt også å overbevise sine menn om å bli med i krigen, og ikke flykte eller gå over til fienden.¹⁵⁹ For en *rex iustus* er de høyere prinsippene viktigere, å handle rettferdig og rettmessig.¹⁶⁰ Ifølge Sverre Bagge har Sturla også skildret hærføreren Håkon som *rex iustus*.¹⁶¹ Det ser man i at Håkon er rettferdig, rettmessig og gavmild også i krig, ved å holde kirkefred og gi grid til sine motstandere, og å håndtere det meste på en rolig måte. Samtidig kan man finne enkelte glimt av personen Håkon i fortellingen. Man må se på Håkons handlinger, i stedet for Sturlas oppfatninger av dem.

På den ene siden var Håkon en dyktig hærfører, ettersom han fikk folk med seg til krig. Han vant viktige slag, som mot ribbungene i 1227 og Skule i 1240, og det var han som var hærføreren. Det at han hadde folk med seg, kan ikke bare forklares gjennom statusen som Guds utvalgte. For på denne tiden gjaldt fortsatt viktige elementer fra det norrøne samfunnet, særlig det at lojalitet måtte fortjenes, enten ved gavmildhet eller suksess i krig. Knut Arstad påpeker det samme, nemlig at feltherren måtte levere på slagmarka, og suksess avlet suksess i oppslutning.¹⁶² Det betyr at dersom Håkon var evneveik i krigføring, så hadde han trolig ikke vært konge. Det å være Guds utvalgte var ikke nok, for Håkon måtte overbevise gjennom sin person, og som hærfører. Da nyheten om at Skule hadde utnevnt seg selv til konge, var det Håkon som tok styringa for motreaksjonen, og la strategien. Dette ser man særlig i opptakten til slaget i Oslo. Nå er det klart mer landsstyring enn leik: «Da kong Håkon kom til Nesodden, tala han til alle styresmenn og sveithøvdingar og gav føresegner om korleis dei skulle leggje åt ...»¹⁶³

I sagaen blir ikke Håkon alltid fremstilt som en konge med utelukkende lojalitet og oppslutning. Han må ty til taler og gaver for å sikre lojalitet. For eksempel måtte han bryte opp "sine konstelege ting, som sølvkjerald og sølvdiskar", for å holde hæren ved lag da de overvintret i Bjørgvin før slaget i Oslo i 1240. Bagge påpeker at en slik måte å vise generøsitet på, var en viktig del av Håkons suksess i krigen, ettersom det var viktig å være i tallmessig overtall.¹⁶⁴ Tallmessig overtall var essensielt, og avhoppere var en trussel mot dette. Flere av Håkons lendmenn var også urolige under krigen mot Skule, men Håkon ignorerte dette, og det fremgår av Sturla at vårbelgenes kallenavn på Håkon som Håkon Søvsn, ble nå stadfestet også innad i hans flokk.¹⁶⁵ Håkon holdt likevel fast på sitt, og ignorerte urolighetene. Det var trolig en viktig nøkkel til å vinne krigen mot Skule.¹⁶⁶

¹⁵⁸ Arstad, 2019: 47-48

¹⁵⁹ Sigurdsson, 2017: 74

¹⁶⁰ Bagge, 1996: 118-119.

¹⁶¹ Bagge, 1996: 139

¹⁶² Arstad, 2019: 541

¹⁶³ HHS, 1963: 227

¹⁶⁴ Bagge, 1996: 135

¹⁶⁵ HHS, 1963: 209

¹⁶⁶ Bagge, 1996: 135

Håkons, nye jarl, Knut, tapte et viktig slag mot Håkon ved Lååkå. Det fikk ringvirkninger for Håkons fremgang. Sturla påpeker at det var murring i hæren etter dette, og at leidangsmennene til Håkon ville hjem i stedet for å reise sørover mot Skule. Håkon holdt så en tale hvor han adresserte denne murringen. I talen påpeker Håkon at det var verre før i tiden, særlig fordi de ikke har «fått så mykje som ei rispe, og de ikkje har sett nokon våpenburd imot dykk». Håkon sier at denne murringen var umandig. På den annen side appellerte han til deres egeninteresse, ved å påpeke at det ventet større albuerom for enkelte.¹⁶⁷ Etter talen ble det gjort prosesjon mot Håkon, «og alle fegnast ved komma hans».¹⁶⁸ Håkon satt også landssvikstraff for de som ikke ble han med på hærferden mot Skule.¹⁶⁹ Håkon måtte være hard overfor mennene sine, men samtidig appellere til deres egeninteresse. Det appellers lite til Gud og Guds vilje.

Håkons tale før slaget i Oslo 1240, viser også hvordan han fikk med seg mennene sine. Sturla sammenlikner talen med kong Sverres taler. Håkon viser til hvor urettmessig Skules krav er. For Skule tok kongsnavn uten å gå til krig mot Håkon, noe som ingen hadde gjort før i Norge. Han lot drepe menn som hadde sverget ed til dem begge, og ikke hadde han holdt kirkefreden. Håkon kaller Skules opprør for et nidingsverk, altså en æresløs handling. Samtidig appellerer han til mennenes egeninteresse, og særlig det albuerommet de vil få. Det gjelder blant annet at hvis de slår Skule, så vil en tredjedel av Norges sysler være tilgjengelig for dem. I tillegg appellerer han til det å vise mandighet og troskap.¹⁷⁰ Han minnet på dem at de hadde mistet venner og gods, og at vårbelgene forærte dem stor skade.¹⁷¹ Håkon mener også at hans menn er «de beste mannval som til er, og av dei beste ættene i landet».¹⁷² Det vil da være en vanære å tape mot vårbelgene. Han bruker også en historie som Sverre brukte hvor viktig ære og mannlighet er.¹⁷³ Denne talen, uavhengig om det var dette Håkon faktisk sa, så viser det Håkon mer som en *primus inter pares* enn en *rex iustus*. Det å vise til Gud er ikke nok. Han må, som kongene før han, appellere til mannsidealene og til deres egeninteresse. Håkons menn er ikke Håkons menn fordi han er Guds utvalgte. Bagge viser også til at Håkons menn støttet ham mer som følge av egeninteresse og lojalitet til Sverreætten, enn til Håkons status som *rex iustus*.¹⁷⁴ Det er nok derfor Håkon må ty til flere midler enn Gud, for å få folk med seg.

I slaget i Oslo i 1240, gikk Håkon først i krigen, og han viste mot og fryktløshet. Her så man en konge som ledet ved eksempel. Samtidig gjorde Håkon enkelte bemerkelsesverdige valg, som da han valgte å bryte ut av en sikker posisjon, for å jakte etter en liten flokk med vårbelger. Han ble så omringet og var i stor fare. Sturla viser til at det var Guds barmhjertighet som sørget for at han ikke ble angrepet der og da, ettersom ethvert angrep fra vårbelgene kunne ha felt Håkon og hans menn.¹⁷⁵ Det kan vise at Håkon ikke var hærfører av beste sort. Arstad viser til at Håkon gjennom hele sin karriere, foretok underlige beslutninger i felten, og ikke minst under slaget i Oslo i

¹⁶⁷ HHS, 1963: 221

¹⁶⁸ HHS, 1963: 221

¹⁶⁹ HHS, 1963: 222

¹⁷⁰ HHS, 1963: 229-230

¹⁷¹ HHS, 1963: 229-230

¹⁷² HHS, 1963: 229-230

¹⁷³ HHS, 1963: 230

¹⁷⁴ Bagge, 1996: 100-101

¹⁷⁵ HHS, 1963: 235-236

1240.¹⁷⁶ men samtidig er det et bilde på at Håkon var Guds utvalgte, ved at Gud våket over ham.

Bagge påpeker at Håkon var mer som en moderne general, enn som en norrøn hærfører, som kong Sverre. Med det mener han at Håkon ofte delte hæren i små enheter, hvor Håkon selv ikke var tilstede i slagene, og at han ofte søkte og fulgte råd fra sine nærmeste.¹⁷⁷ Bagge hevder derfor at Håkon var en kompetent, men ikke brilliant general, og at Sturla indirekte rangerte han som en svakere general enn Skule.¹⁷⁸ Knut Arstad er også inne på samme spor som Bagge, og påpeker at Håkon var dyktigere som strateg enn han var som utøvende taktiker.¹⁷⁹ Slaget i Oslo er et klart bevis for dette synet. For angrepet kom som en overraskelse på Skule og hans menn. I tillegg var Håkons hær overlegne i antall. Planleggingen og utførelsen av slaget i Oslo var en suksess, som kan tilegnes Håkon.

Knut Arstad hevder at Sturlas beskrivelse av Håkon som *rex-iustus*, var en faktisk beskrivelse av hvordan Håkon var i krig og konflikt, og ikke kun et ideologisk grep.¹⁸⁰ Det kan forklare hvorfor Håkon tok slike dumdristige valg i krig, i og med at han trodde Gud ville redde han. Det at Håkon vant viktige slag, særlig slaget i Oslo, kunne også fungert som bevis for at Gud hadde en finger med i spillet. Det er klart at sagaen forsøker å etablere et slikt syn, særlig det at Sturla påpeker at det var Guds barmhjertighet som hindret Håkon i å bli drept i møtet med Skule. Dette er også noe man ser tegn til i barndommen. For det kommer opp spørsmål om Håkon ville gå til krig mot kong Inge. Men Håkon svarte at Gud ville gi han tronen, når tiden var inne.¹⁸¹ Det kan bety at Håkon så på seg selv som Guds utvalgte, og handlet i tråd med et slikt syn.

Alt i alt hadde Håkon evner til å samle en hær og føre krig, og ikke minst vinne slag. Imidlertid var han trolig ikke den beste på slagmarken. I tillegg har man sett at *rex iustus*-ideologien spilte en rolle for beskrivelsen av han i krig. Det tåkelegger personen Håkon, men i selve handlingene ser en antydninger til personen, og det er et klart bevis imot Kinck utsagn om at Håkon fløt på en bølgetopp.¹⁸² Tvert imot var han, som Arstad hevder: «en konstant faktor i et system der kongen var øverste formelle myndighet og beslutningstager, symbolet/personen som holdt riksstyret sammen i middelalderen».¹⁸³ Håkon var også en *primus inter pares*, selv om Sturla forsøker å tegne et bilde av en *rex iustus*. For praktisk sett måtte Håkon duge som person og hærfører.

Skule som hærfører

I forhold til Håkon, fremstår Skule som en dyktigere hærfører. Det er i alle fall slik Sturla beskriver Skule, som den store høvding. Skule som den store høvding og hærfører ser man særlig i kampene mot baglerne, slittingene og ribbungene, som i tiden mellom 1217-1223 stod sterkt på Østlandet. Skule vant blant annet kongen over ribbungene i 1223. Om denne seieren skriver Sturla «at dette var den fagreste siger som jarlen hadde vunne, med di han utan strid hadde sydd ein slik stor og sterk flokk som ribbungane var,

¹⁷⁶ Arstad, 2019: 488

¹⁷⁷ Bagge, 1996: 130-131

¹⁷⁸ Bagge, 1996: 132

¹⁷⁹ Arstad, 2019: 489

¹⁸⁰ 2019: 550-551

¹⁸¹ HHS, 1963: 32

¹⁸² Kinck, 1922: 32-33

¹⁸³ Arstad, 2019: 550

og laga det slik at det hadde vorte fred over heile Noreg». ¹⁸⁴ Den siste seieren ble altså vunnet uten et avgjørende slag, men det var Skule hadde svekket deres posisjon gjennom flere angrep på dem tidligere. ¹⁸⁵ Sigurd Ribbung, ribbungenes konge, måtte be om forlik med Skule, og Sigurd ville ha en tredjedel av Norge, og Skules datter til kone. Skule avslo, og tilbudte kun grid og et møte med Håkon, eller så ville krigen fortsette. ¹⁸⁶ Sigurd aksepterte og gav opp kongsnavnet og hele flokken. Sturla peker på at Sigurd aksepterte dette på grunn av at det var i en trengt situasjon, og at de ikke hadde et sted å holde til. ¹⁸⁷ Denne trengte situasjonen de stod opp i, kan stå som bevis på Skules egenskaper som hærfører. Skule fikk altså samlet Norge, ved å få store deler av Østlandet lagt inn under birkebeinernes kontroll, gjennom sin iherdige krig mot ribbungene. Slaget ved Lågå er et annet bevis på at Skule var en stor hærfører. Her vant han et viktig slag mot kongens nye jarl, Knut. ¹⁸⁸ Seieren avlet lojalitet, og det var flere som fulgte han til Oslo, etter dette slaget.

Skule tapte slaget i Oslo, og det kan tale mot hans evner som hærfører. Særlig gjør et slikt syn seg gjeldende, dersom man tar utgangspunkt i at heller ikke Håkon var en stor hærfører. Knut Arstad viser imidlertid til at nederlaget i Oslo ikke forandrer hans syn på Skule som hærfører. Tvert imot, så mener han at Skules organisering og disponering av troppene, styrker denne oppfatningen. ¹⁸⁹ Nederlaget skyldtes underlegenhet i antall, og mangel på etterretning og forberedelse på slaget der og da. ¹⁹⁰ Blant annet viser Sturla til at Skule og hans menn trodde det kun var Knut Jarl og hans menn, som kom imot dem. ¹⁹¹ Alt i alt var Skule en dyktig hærfører, og han fremstår i sine handlinger, slik som Sturla har karakterisert ham, som en: «frægdarmann (ærefull) i eit framifrå liv». ¹⁹²

Kongeideologi og statsutvikling

Det er interessant å se konflikten mellom Håkon og Skule, opp imot statsutviklingen i Norge. For da Håkon vant mot Skule, satt Håkon og hans etterfølgere trygt på tronen til 1350, og i denne perioden ble kongemakten en riksomfattende institusjon. ¹⁹³ Dermed var det rom for Sverredynastiet å etablere sin kongeideologi, nemlig rex iustus-ideologien. Håkon Håkonssons saga, var da et litterært middel til å nå det målet, sammen med Kongespeilet. Ifølge Steinar Imsen ble folket i Norge knyttet nærmere til kongen i høymiddelalderen, for nå ble riket tilknyttet kongehuset, og ikke folket selv. ¹⁹⁴ Videre påpeker han at målet med Håkon Håkonssons saga var å fremstille Norges kulturelle og militære makt. ¹⁹⁵ Kong Håkon var ledestjerna, og måtte skildres således. Dette fikk også konsekvenser for fremstillingen av Skule. Ifølge Orning så medførte statsutviklingen etter Skules død, at han klart og tydelig var en opprører, siden han kjempet imot den staten som var i ferd med å etableres. ¹⁹⁶ Dermed kan man si at statsutviklingen i Norge fikk

¹⁸⁴ HHS, 1963: 90

¹⁸⁵ HHS, 1963: 89

¹⁸⁶ HHS, 1963: 89-90

¹⁸⁷ HHS, 1963: 90

¹⁸⁸ HHS, 1963: 214-217

¹⁸⁹ Arstad, 2019: 487

¹⁹⁰ Arstad, 2019: 486

¹⁹¹ HHS, 1963: 231

¹⁹² HHS, 1963: 195

¹⁹³ Orning, 2015

¹⁹⁴ Imsen, 2015: 17-18

¹⁹⁵ Imsen, 2015: 131

¹⁹⁶ Orning, 1997: 17

konsekvenser for fremstillingen av kongene, og Håkon Håkonssons saga er et bevis på det.

Konklusjon

Hvordan kan konflikten mellom Håkon og Skule sies å markere en utvikling av kongeideologien i Norge? Håkon Håkonsson blir av Sturla, fremstilt som en *rex iustus*, men i praksis var han mer lik en *primus inter pares*. Konflikten mellom Håkon og Skule markerer derfor utviklingen av kongeideologien gjennom Håkons vei til å bli en *rex iustus*, bare at det ikke har slått rot i praksis, altså er det en gradvis overgang. Han har prinsippene til en *rex iustus*, men må handle som en *primus inter pares*. Det henger sammen med statsutviklingen i Norge, hvor man gjennom Håkon fikk «et arvelig enekongedømme av Guds nåde», ideologisk sett. Men ifølge Orning så gjaldt fortsatt de gamle politiske spillereglene, praktisk sett. Man kan da hevde at Sturla forsøkte å etablere det ideologiske, men var bundet av det praktiske, særlig med tanke på sagagenrens krav om sannhet.

Hva har kongeideologien å si for beskrivelsene av deres personligheter? Det er klart at *rex iustus*-ideologien gjør det vanskelig å fange opp elementer av Håkons personlighet. Likevel kan man få øye på visse personlighetstrekk i hans handlinger. Blant annet ser man det i at Håkon var en dyktig hærfører, men ikke den beste. Samtidig var ikke Håkon alltid fremstilt som en konge med utelukkende lojalitet og oppslutning, da han måtte gjøre tiltak for å sikre dette. Videre er det klart at Skules person kan sees i lys av en *primus inter pares*. Han var en mektig jarl med en rekke personlige kvaliteter, som bygget opp makten sin gjennom alliansebygging og krigføring. Han kjempet for personlige interesser, nemlig å sikre sin egen makt. Samtidig bar han med seg svakheter som bråhet og arroganse, i tillegg til at han lyttet til feil folk. Samtidig blir Skule spart for *rex iustus*-ideologien, ved at Sturla slipper å la seg styre av den i beskrivelsen av Skule. Oppgaven har likevel vist at *rex iustus*-ideologien har fått Sturla til å skildre Skules handlinger som brå og arrogante, og derfor ikke forenlig med den nye kongeideologien. Altså blir det et argument for at *rex iustus* er positivt, og en *primus inter pares* er negativt.

Alt i alt kan man stille opp to ulike typer kongeidealer å se Skule og Håkon i lys av: Skule som en norrøn konge og en *primus inter pares*, og Håkon som en *rex iustus*. Sagaen skildrer da forholdet mellom Håkon og Skule, som et møte mellom det gamle og det nye kongsidealet. Høvdingen møter Guds utvalgte, hvor sistnevnte står igjen som vinneren av kampen om tronen.

Litteratur

- Arstad, Knut (2019). *Rex Bellicosus: strategi, taktikk og feltherregenskaper i Norge på 1200-tallet: en analyse av krigføring i middelalderen samt militært og politisk lederskap sett gjennom karrierene til Sigurd Erlingsson, Knut Håkonsson, Skule Bårdsson og Håkon Håkonsson*. Universitetet i Oslo
- Bagge, Sverre H. (1996), *From Gang Leader to the Lord's Anointed*, Odense: Odense University Press
- Bagge, Sverre H. (2005). *Mennesket i middelalderens Norge. Tanker, tro og holdninger 1000-1300*. Oslo: Aschehoug
- Bagge, Sverre. (2009). *From Viking stronghold to Christian kingdom: state formation in Norway, c. 900-1350*. København: Museum Tusulanum Press
- Bjørge, Narve. 1968, *Håkon Håkonssons ettermæle i, Syn og Segn*, 74. årg. 1968. Henet
- Brudvik, Tormod Jæger. 2010. *Fra normer og ideologi til praksis: kong Håkon Håkonssons forhold til Gud og hans forhold til kirken*. Hentet fra: <https://www.duo.uio.no/handle/10852/23234>
- Einarsdottir, Olafia. (1992) *Skulis opprør og slaget ved Örlygsstatdir - norsk og islands politik 1220-1240*. I *Kongsmenn og krossmenn: festskrift til Grethe Authén Blom*. Trondheim: Tapir
- Helle, Knut (1974) *Norge blir en stat 1130-1319*, Bergen: Universitetsforlaget
- *Hirdloven til Norges konge og hans landsmenn*, oversatt av Steinar Imsen (2000). Oslo: Riksarkivet.
- Imsen, Steinar (2015). *Land og folk i den norrøne verda ca. 900 til 1450*. Oslo: Samlaget
- *Kongsspegelen*, oversatt av Brøgger, Anton Vilhelm, (2000). Oslo: De norske bokklubbene:
- Leach, Henry Goddard. (1921). *Angevin Britain and Scandinavia*. Harvard University Press
- Orning, Hans Jacob, (1997). *Håkon Håkonsson, Skule Bårdsson og norsk statsdannelse i første halvdel av 1200-tallet*. I *historisk tidsskrift 1997 Nr. 1* 1 76. Hentet fra: <https://www.nb.no/items/91a11f46fde4ce5e0a8523b007968d14?page=3&searchText=>
- Orning, Hans Jacob. (2008). *Unpredictability and Presence. Norwegian Kingship in the High Middle Ages*, Leiden: Brill
- Orning, Hans Jacob (2015) *Ble Norge en stat i høymiddelalderen?* Hentet fra: <https://www.norgeshistorie.no/hoymiddelalder/artikler/0910-ble-norge-en-stat-i-hoymiddelalderen.html>.
- Orning, Hans Jacob (2018). *Feud in the State: The Conflict between Haakon Haakonsson and Skule Baardsson*. I Kate Gilbert & Stephen D. White (ed.), *Emotion, Violence, Vengeance and Law in the Middle Ages: Essays in Honour of William Ian Miller*. Leiden: Brill Academic Publishers.
- Orning, Hans Jacob (2019) *Ulike tolkninger av Håkon Håkonsson*. Hentet 2. mar. 2020 fra <https://www.norgeshistorie.no/hoymiddelalder/0948-Ulike-tolkninger-av-H%C3%A5kon-H%C3%A5konsson.html>
- Kinck, Hans. E. (1922) *Storhetstid: om vårt åndsliv og den litterære kultur i det trettende århundre*. Kristiania: Aschehoug
- Koht, Halvdan. (1963) *Menn i historia*. Oslo: Aschehoug

- Pedersen, Kerstin Malena. (2013). *Lojalitetsforholdet mellom konge og hird i norsk høymiddelalder ca. 1177–1263*. Hentet fra: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/36680/Pedersenmaster-historie-xferdigx.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Sigurðsson, Jón Viðar (2011), *Kings, Earls and Chieftains. Rulers in Norway, Orkney and Iceland c. 900-1300, Ideology and Power in the Viking and Middle Ages. Scandinavia, Iceland, Ireland, Orkney and the Faeroes*. Ed. by Gro Steinsland et al., Leiden: Brill.
- Sigurdsson, Jon Vidar og Jakobsson, Sverrir. (2017). *Sturla Þórðarson: Skald, Chieftain and Lawman*. The Northern World, Volume: 78. Hentet fra: <https://doi.org/10.1163/9789004342361>
- Sigurdsson, Jon Vidar. (2017). *Viking Friendship: The Social Bond in Iceland and Norway, C. 900-1300*. Cornell University Press.
- Steinsland, G. (2011). *Ideology and Power in the Viking and Middle Ages: Scandinavia, Iceland, Ireland, Orkney, and the Faeroes*. Leiden: Brill.
- *Soga om Hákon Hákonsson* (1963). oversatt av Audne. Kr. Revidert av Knut Helle. Oslo: det norske samlaget
- *Sverres saga* (1979), i Norges kongesagaer 3. oversatt av Dag Gundersen. Oslo: Gyldendal
- Wærdahl, Randi Bjørshol. (2017) *Gautr Jónsson of Mel: Craftsman of Battle and Chief Oral Source of Hákonar saga*. Sturla Þórðarson: Skald, Chieftain and Lawman. The Northern World, Volume: 78. Hentet fra: <https://doi.org/10.1163/9789004342361>

